

subordinate normative acts which provide protection against these criminal attacks. The most common forms of counter-gangs by the police. Summarizes the historical experience of activity of operative subdivisions of organs pravoohranitelnih, in particular, the police of Ukraine within the specified period, specify the nature and features of the organization of combating these crimes in the first codification of the law.

The article, based on a comprehensive study of the scientific literature, archival documents and other sources reveals and synthesizes the historical experience of activity of operative divisions of law-enforcement bodies, in particular police of Ukraine within the specified period, determined by the nature and characteristics of the organization of the fight against assaults in the first codification of the law.

It is noted that the relevance of studying the issues of combating robbery attacks due to several objective factors. First of all, the growth of quantitative indicators of this type of crime. Indicates that in recent years the total number of violent crimes selfish grows. Therefore, the complexity of social, economic life and tasks that should be solved by the internal Affairs bodies, reflected primarily on the content, forms and methods of operative-search activity.

The author draws attention to the fact that until the adoption in 1922 of the criminal code of the Ukrainian SSR on the territory of Ukraine acted code of the RSFSR, in which the definition and characteristics of assault was given in the article 184. In the first years of establishment of Soviet power to common and dangerous crimes were also banditry and looting. When analyzing the level of banditry should pay attention to the fact that the criminal law is followed and legal literature of those years as group robbery robbery (part 2 of article 184 of the criminal code of the RSFSR 1922). Given that assaults almost all cases were committed by a group of individuals, it is easy to understand why a statistic of gangsterism was very large. However, banditry in the current understanding at that time was common

Keywords: *gangsterism, robbery attacks, fight against gangsterism and robbery attacks, criminal search, operative subdivisions, operative-search measures, gangster group, practical experience.*

Надійшла до редакції 24.10.2016

Несправа М.В.
доктор філософії
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 340.1

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ Ф.М. ДОСТОЄВСЬКОГО

На підставі аналізу публіцистично-філософських творів Ф. М. Достоевського реконструйовано філософсько-правові погляди даного мислителя щодо сутності злочину і покарання, а також взаємозв'язку правових відносин і моральних цінностей. Проаналізовано сформульований Ф. М. Достоевським «принцип суду». Розглянуто критику Ф. М. Достоевським недоліків інституту адвокатури, а також уявлень про виправдання злочинних дій негативним впливом соціального середовища.

Ключові слова: *філософія права, Достоевський, злочин, покарання, суд.*

Постановка проблеми. Одним із продуктивних напрямків теоретичних досліджень у галузі філософії права є аналіз концепцій, які вивчають взаємозалежність сфер права та моралі. Адже такі концепції пропонують наочні пояснення ефективності застосування тих чи інших правових норм, окреслюють можливі інструменти запобігання правопорушенням. Прикладом такого роду теорій є філософсько-правові ідеї Ф. М. Достоєвського, глибина та яскравість яких цілком компенсують їхнє неакадемічне походження. Дослідження цього ще недостатньо вивченого пласту теоретичної спадщини Ф. М. Достоєвського є одним з актуальних завдань для філософії права.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Аналізу філософсько-правових ідей Ф. М. Достоєвського приділяла увагу низка дослідників. Це і автор виданої у 2014 році ґрунтовної праці «Політична та соціальна думка Ф. М. Достоєвського» Стівен Картер [12]; і Р. Лаут, який опублікував фундаментальну книгу «Філософія Достоєвського в систематичному викладенні» [8], яка стала вже класичною для дослідників теоретичної спадщини Ф. М. Достоєвського; це і автори цікавих дисертаційних досліджень І. В. Дніпровська [1], К. В. Оніщенко [10], а також такі теоретики як О. А. Прибиткова [11], Дж. Філіпс [14], Дж. Харріс [13] тощо. Серед українських дослідників, які у своїх працях зачіпали питання філософсько-правових поглядів Ф. М. Достоєвського, варто назвати, наприклад, В. В. Кузьменка [7], В. Лімонченка [9] тощо.

Утім, інтерес вказаних учених до філософсько-правових ідей Ф. М. Достоєвського стосувався у першу чергу ідей, які містяться у відомих романах письменника, таких як «Злочин та кара» [6], «Брати Карамазови» [3], «Біси» [2] тощо, а увага нашого дослідження сфокусована на публіцистично-філософських роздумах Достоєвського, які були ним викладені у «Щоденнику письменника» [4; 5]. Наше дослідження може доповнити напрацьовані раніше теоретичні конструкти філософської спадщини Достоєвського цікавими та новими даними, які ґрунтуються на дослідженні маловивчених у філософсько-правовому аспекті джерел.

Мета нашого дослідження полягає у реконструкції та аналізі філософсько-правових ідей, які були викладені Ф. М. Достоєвським у його публіцистично-філософських творах, та допомагають глибоко розуміти теоретичні проблеми, що пов'язані з осмисленням сутності злочину, покарання, зв'язків між правом та мораллю.

Виклад основного матеріалу. Перш за все необхідно зазначити, що роздуми про сферу права посідали одне з важливих місць у творчості Ф. М. Достоєвського. Як пишуть дослідники, «у творчості письменника спостерігається зростання ролі кримінально-судової проблематики у структурі твору: від периферійного мотиву суду над Горшковим у «Бідних людях» до «книги нарисів» про каторгу і кримінального роману «Прийняті та зневажені» [10, с. 9].

У цього інтересу Ф. М. Достоєвського до правової тематики, звісно, були вагомими причини. По-перше, Достоєвський отримав у молодому віці тяжкий особистий досвід, провівши після засудження за політичними мотивами чо-

тири роки на каторзі. Після цього епізоду його життя він ще неодноразово стикався з судовою системою. По-друге, розквіт творчості Ф. М. Достоевського відбувався у ті часи, коли у суспільстві жваво обговорювалася реформа судової системи і він, як письменник та публіцист, звісно, брав участь у цьому публічному обговоренні. По-третє, будучи письменником-реалістом, Ф. М. Достоевський не міг не цікавитися такою важливою стороною суспільного буття як сфера права.

К. В. Онищенко цілком справедливо зазначає, що Ф. М. Достоевський не йде шляхом авторів детективної літератури, для яких важливі у першу чергу деталі того чи іншого злочину, інтрига тощо [10]. Характерною рисою підходу Ф. М. Достоевського до розгляду правових аспектів є те, що він осмислює їх всебічно – і не лише у соціальному чи психологічному плані, але й у філософському. Він цікавиться такими глибинними аспектами філософії права, як правова свідомість, взаємозалежність моралі та права, сутність злочину та покарання.

Головна думка Ф. М. Достоевського у філософсько-правовій площині полягає у тому, що правові відносини не можуть ігнорувати моральні цінності, адже дані цінності – це той ґрунт, на якому правові відносини засновані. Причому, як справедливо зазначає Р. Лаут, Ф. М. Достоевський не погоджувався визначати мораль як відданість переконанням: «Узгодженість з переконаннями у поведінці є чесністю, а не мораллю» [8, с. 161]. Р. Лаут підкреслює, що, на думку Ф. М. Достоевського, розум не здатен ефективно розмежувати добро та зло і постійно плутає їх, тому в правових питаннях важливим є так званий «внутрішній досвід», себто морально-релігійне чуття, голосом якого в людині є сумління [8, с. 156–157]. Таким чином, коли голос сумління відмирає в людині, то, по суті, у людини, на думку Ф. М. Достоевського, не залишається нічого, що могло б бути стримуючим фактором на злочинному шляху.

Розглядаючи альтернативи своїм поглядам щодо зв'язку моралі та права, Ф. М. Достоевський критикує уявлення про можливість роз'єднання цих сфер. Він не погоджується вважати, що правова сфера суспільства здатна безпроблемним чином існувати окремо від моралі. У своєму «Щоденнику письменника» Ф. М. Достоевський аналізує випадки, коли у суді виносили вирок з дотриманням юридичних процедур, але цей вирок суперечив правді – маються на увазі ті випадки, коли завдяки яскравим талантам адвоката винувату людину звільняли від відповідальності, чи, навпаки, завдяки надмірній майстерності сторони звинувачення, невинуватий потрапляв за ґрати. Як зазначає О. А. Прибиткова, найстрашніше в цьому, на думку Ф. М. Достоевського, полягало у тому, що такий неправий суд діє нібито законно, і його вирок вважають цілком нормальним [11]. На переконання Ф. М. Достоевського, такий неправий суд завдає великої шкоди моралі суспільства, адже насаджує звичку до ігнорування розбіжностей між добром та злом.

Щоб зрозуміти вищезазначений концепт Ф. М. Достоевського, варто додати до розгляду концепт «принципу суду», який Ф. М. Достоевський фор-

мулює у своєму «Щоденнику письменника». За його словами, цей принцип полягає в тому, щоб зло було визначено, вказано та прилюдно названо злом [4, с. 518]. Тобто Ф. М. Достоевський вважав, що суд повинен не лише з'ясувати, що саме відбулося у тій чи іншій справі та встановити, як співвідноситься те, що відбулося, з чинними правовими нормами. Ф. М. Достоевський вважає, що суд має певну місію – виявляти зло та публічно артикулювати чи є той або інший вчинок злом, чи ні.

О. А. Прибиткова пише, що, на переконання Ф. М. Достоевського, «життєздатність правових інститутів визначається їх пов'язаністю з моральними устоями суспільства, відчуженість від яких призводить усі правові перетворення до зворотного ефекту, що є руйнівним не лише для права, але й для моралі» [11, с. 126]. У цьому ключі Ф. М. Достоевський критикує сучасну йому адвокатуру. Хоча він неодноразово вказував на випадки, коли адвокати допомогли захистити справді невинуватих від несправедливого вироку, все ж таки мислитель чимало написав про те, що адвокати дуже часто шукають не стільки істину, скільки грошову винагороду і взагалі бажають перемоги у суді за будь-яких умов. Ф. М. Достоевський писав: «Мені здається, що уникнути фальшу та зберегти чесність та сумління адвокату так само важко, як і будь-якій людині досягти райського стану» [4, с. 262].

Ще одним цікавим аспектом філософсько-правового дискурсу Ф. М. Достоевського є увага до теми співчуття народу до злочинців. Він докладно аналізує той факт, що народ дуже часто відчуває до злочинців співчуття, називає їх нещасними. На переконання Ф. М. Достоевського, це пов'язано з укоріненим у народі християнським ставленням до злочину, яке виходить з думки, що злочин завдає шкоди не лише безпосередньо потерпілому, але й самому злочинцю. У той самий час Достоевський наголошує, що наявність цього співчуття зовсім не означає, що злочинців необхідно звільняти від покарання. Він пише: «Уявіть тепер ситуацію, коли сам злочинець, чуючи від народу, що він «нещасний», почне вважати себе тільки нещасним, а не злочинцем. Ось тоді й відкине таке помилкове тлумачення народ і назве його зрадою народної правди та віри» [4, с. 58].

Ф. М. Достоевський недвозначно висловлює свою позицію: «Злочинець, який навіть припинив себе вважати за злочинця – це тварина, це звір» [4, с. 59]. За словами письменника, такий злочинець буде удвічі нещасним, але й удвічі злочинцем. Хоча народ буде співчувати і йому, але не відкине свого переконання, що той є злочинцем – «Ніколи народ, називаючи злочинця «нещасним», не припиняв його вважати злочинцем!» [4, с. 59].

Не згоден Ф. М. Достоевський і з думкою, що недоліки соціального середовища, в якому злочинець перебував до вчинення злочину, виправдовують його злочинні дії. Ф. М. Достоевський вважає, що людина повинна нести повну відповідальність за свої вчинки, яким би не було середовище, де вона жила, адже людина має свободу волі. І знову Ф. М. Достоевський тут спирається на християнські уявлення про те, що людина відповідальна за свої вчинки і має свободу вибору. Р. Лаут пише про цей пункт переконань Ф. М. Дос-

тоєвського таке: «Людина, вирішуючи вільно, як їй поводити себе, повністю розрізняє при цьому добро та зло. Така свобода є, з одного боку, радістю для людини, а з іншої – тягарем та стражданням» [8, с. 150].

Ф. М. Достоевський вважає, що якщо ми будемо вважати середовище виправданням злочинних вчинків, то це призведе до жахливих наслідків – злочин втратить статус забороненого вчинку, злочин будуть вважати чимось на кшталт «благородного протесту проти середовища» [4, с. 56]. На думку Ф. М. Достоевського, «вчення про середовище» є протилежним до християнських ідей. Як він пише, християнство, хоча і визнає тиск середовища, і проголошує необхідність прояву милосердя до усіх, включаючи й злочинців, у той самий час також ставить моральним обов'язком для людини боротьбу із злом. А учення про визначальний вплив соціального середовища в контексті вчинення злочину є нехристиянським, адже воно намагається звільнити людину від її морального обов'язку, спростовує наявність у неї свободи волі, особистості і «доводить до мерзеннішого рабства, яке тільки можна уявити» [4, с. 56].

Ф. М. Достоевський підкреслює, що можна співчувати злочинцю, але не можна називати зло добром «у такій важливій та великій справі» як суд [4, с. 518]. Тут не можна змішувати два різних питання. Перше питання – це визначення, вказування та прилюдне проголошення злочинного вчинку злом. Друге питання – це те, що пов'язано з долею злочинця. Він пише: «Пом'якшення долі злочинця, турбота про виправлення його тощо – це все вже інші питання, вельми глибокі, величезні, але такі, що відрізняються від справи судової, і належать до інших відділів життя суспільства ... А поки в наших судах ці дві різні ідеї змішуються, то виходить іноді казна-що» [4, с. 518].

Ф. М. Достоевський вчить, що злочинець повинен покаятися за вчинений ним злочин. Лише це може зробити тяжкою для його серця можливістю бути злим у подальшому житті [5, с. 401]. Ф. М. Достоевський переконаний у важливості покарання для злочинця, він каже про самоочищення злочинця стражданням. Коли справжнього злочинця звільняють від покарання, це, на думку Достоевського, дуже часто вселяє в нього цинізм та насмішку над правосуддям. На думку мислителя, такі люди не стануть на шлях виправлення. Вони будуть вважати, що можна й іншого разу буде чинити злочин. Покарання, навпаки, здатне, на думку Ф. М. Достоевського, спрямувати частину злочинців до чесного життя: «Буду говорити прямо: строгим покаранням ... ви, може бути, половину б урятували» [4, с. 60]. Таким чином, справжнє співчуття до злочинця, на думку Ф. М. Достоевського, полягає в тому, щоб суд встановив істину та призначив справедливе покарання.

Висновки. У своїх публіцистично-філософських роздумах, що розміщені у «Щоденнику письменника», Ф. М. Достоевський наголошує, що правові відносини не можуть ігнорувати моральні цінності, адже дані цінності – це той ґрунт, на якому вони засновані.

Ф. М. Достоевський критикує уявлення, що правова сфера суспільства

здатна існувати окремо від моралі. Зокрема, він переконаний, що суд, який йде всупереч вимогам моралі, насаджує у суспільстві звичку до ігнорування розбіжностей між добром та злом. Прикладом таких дій всупереч вимогам моралі Ф. М. Достоевський називає ті зусилля деяких адвокатів, які спрямовані не на захист добра перед злом, а на здобування грошей та доведення своєї професійної майстерності будь-яким шляхом.

Ф. М. Достоевський формулює «принцип суду», який, на його думку, полягає в тому, щоб визначати зло, вказувати на нього та прилюдно його називати тим, чим воно є – злом. При цьому Ф. М. Достоевський підкреслює, що зло в будь-якому разі повинно бути названо злом і що неможна змішувати два питання – визначення зла та співчуття до людини, яка скоїла злочин. Якою б не була прекрасною та людина, котра скоїла злочин – вона скоїла зло, і суд має це зафіксувати, а не закривати очі на сутність її вчинку задля допомоги їй подальшому життю.

Також Ф. М. Достоевський не погоджується з думкою, що недоліки середовища, в якому злочинець перебував до вчинення злочину, виправдовують його злочинні дії. Спираючись на християнські уявлення про природу людини, Ф. М. Достоевський каже, що людина повинна нести повну відповідальність за свої вчинки, адже вона має свободу волі і повинна боротися зі спокусою вчиняти зло.

Аналізуючи поширене серед народу співчуття до злочинців, Ф. М. Достоевський висновує, що воно пов'язано з укоріненим у народі християнським ставленням до злочину, яке виходить з думки, що злочин завдає шкоди не лише безпосередньо потерпілому, але й самому злочинцю. При цьому мислитель підкреслює, що наявність цього співчуття зовсім не означає, що злочинців необхідно звільняти від покарання. Навпаки, на думку Ф. М. Достоевського, покарання допоможе хоча б частині злочинців уникнути цинізму й відчуття вседозволеності, а також усвідомити тяжкість скоєних вчинків, покаятися та утримуватися у подальшому від вчинення зла.

Бібліографічні посилання

1. Днепроvская И. В. Духовно-нравственный смысл права в русской идеалистической философии второй половины XIX века : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра филос. наук : спец. «История философии» / И. В. Днепроvская. – СПб., 2011.
2. Достоевский Ф. М. Бесы / Ф. М. Достоевский. – М. : Азбука, 2015.
3. Достоевский Ф. М. Братья Карамазовы / Ф. М. Достоевский. – М. : Азбука, 2011.
4. Достоевский Ф. М. Дневник писателя : в 2-х т. / Ф. М. Достоевский. – М. : Книжный Клуб 36.6, 2011. – Т. 1 [1873 и 1876 гг.].
5. Достоевский Ф. М. Дневник писателя : в 2-х т. / Ф. М. Достоевский. – М. : Книжный Клуб 36.6, 2011. – Т. 2 [1877, 1880 и 1881 гг.].
6. Достоевский Ф. М. Преступление и наказание / Ф. М. Достоевский. – М. : АСТ, 2008.
7. Кузьменко В. В. Онтология философско-правовой концепции Ф. М. Достоевского / В. В. Кузьменко // Гілея : науковий вісник. – 2013. – № 72. – С. 633–638.
8. Лаут Р. Философия Достоевского в систематическом изложении / Р. Лаут ; пер. с нем. И. С. Андреевой. – М. : Республика, 1996.
9. Лімонченко В. Ф. М. Достоевський та філософія російського Срібного віку // Фі-

лософські науки. – 2009. – № 636 [28]. – С. 83–87.

10. Онищенко Е. В. Сущность социально-философских идей Ф. М. Достоевского : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филос. наук : спец. «Социальная философия» / Е. В. Онищенко. – М., 2006.

11. Прибыткова Е. А. Ф. М. Достоевский как родоначальник религиозно-нравственной традиции в русской философии права / Е. А. Прибыткова // Соловьёвские исследования. – 2013. – Вып. 1(37). – С. 123–139.

12. Carter S. K. The Political and Social Thought of F.M. Dostoevsky / Stephen Kirby Carter. – London : Routledge, 2014.

13. Harris J. Ivan's Immortality: Christian Apologetics, Dostoevsky, and the Metaphysics of War / J. Harris // International Journal of Religion & Spirituality in Society. – 2013. – Vol. 2. – Issue 2. – P. 23–34.

14. Phillips J. Dostoevsky and Philosophising / J. Phillips // The Dostoevsky Journal. – 2013. – Vol. 14. – Issue 1. – P. I–VI.

Несправа Н. В. Философско-правовые идеи Ф. М. Достоевского. На основании анализа публицистически-философских произведений Ф. М. Достоевского реконструированы философско-правовые взгляды данного мыслителя относительно сущности преступления и наказания, а также взаимосвязи между правовыми отношениями и моральными ценностями. Проанализирован сформулированный Ф. М. Достоевским «принцип суда». Рассмотрена критика Ф. М. Достоевским недостатков института адвокатуры, а также представлений об оправдании преступных действий негативным влиянием социальной среды.

Ключевые слова: философия права, Достоевский, преступление, наказание, суд.

Nesprava M. V. Fyodor Dostoevsky's ideas in the sphere of philosophy of law. Our paper analyzes the ideas in the sphere of philosophy of law, which Fyodor Dostoevsky expressed in 'Writer diary' and other his writings. In particular, we reconstruct Dostoevsky's ideas about the nature of crime, punishment and about the connections between legal relations and moral values.

Also we addressed Dostoevsky's criticism about weak points of people who practice law. We show that according to Dostoevsky the legal relations cannot ignore the moral values, because these values are the ground on which legal relations are based. He criticized the idea that the legal sphere of society can exist out of morality. For example, Dostoevsky believed that the unjust court implants in the society a habit of ignoring the differences between the good and evil.

Moreover, we analyzed 'principles of court', that were formulated by F. Dostoevsky. The thinker believed that the mission of the court is to identify evil, point to it and publicly call it by its true name. He stressed that the evil should be called 'evil' and that the court mustn't confuse the identifying of evil with the compassion for the person who committed the crime.

Dostoevsky emphasized that the court should not turn a blind eye to evil. We argue that Dostoevsky also disagreed with the idea that disadvantages of social environment can justify criminal acts. Based on the Christian understanding of the human nature, Dostoevsky pointed out that a person should bear full responsibility for his actions, because he has a free will and must fight the temptation to commit evil.

Analyzing the phenomenon of compassion for criminals, Dostoevsky concluded that it is based on the Christian ideas that a crime is not only harm to the victim, but also to the criminal. This thinker emphasized that the compassion does not mean that criminals should be exempt from punishment. According to Dostoevsky, punishment will help criminals to refrain from committing evil in future because punishment will help them to avoid cynicism and the idea of permissiveness as well as to realize the severity of their actions.

Keywords: philosophy of law, Dostoyevsky, crime, punishment, court.

Надійшла до редакції 25.10.2016